

Sociaal structurele en andere determinanten van jeugdcriminaliteit

Jolijn Broekhuizen en Frans Driessen¹

Dag van de Sociologie, 31 mei, Rotterdam, NSV.

Summary

In this article we examine whether the social networks of children have a stronger influence on their criminal behavior, than the factors mentioned in most other studies, such as the resources of the children (parental social economic status, neighbourhood), the attachment to their parents (emotional and supportive), their cultural orientation and their capacities (psychological problems, intelligence, sex). Data were collected from 681 children at the age of 12 year, living in Rotterdam. Several social networks are distinguished in this study: network of family, with neighbourhood, at school, at the club and with the group/gang. Results show that children with deviant friends are far more criminal and the effects of deviancy in the networks of friends is stronger than the combined effects of their resources, parents, cultural orientation and capacities.

1. Inleiding

Crimineel gedrag door jongeren is een probleem in de huidige samenleving. Jongeren zorgen voor overlast en onveiligheidsgevoelens in de maatschappij en zijn oververtegenwoordigd in de criminaliteit. Zo werd in 2003 2.6% van de jongeren tussen de 12 en 25 jaar verdacht van een misdrijf, tegen 1.7% van de 25-45 jarigen en 0.6% van de 45-80 jarigen².

Deze oververtegenwoordiging rechtvaardigt extra aandacht voor jeugdcriminaliteit. De jeugdcriminaliteit is echter vooral van belang, omdat tijdens de adolescentie nog voorkomen kan worden dat jeugdige criminelen hun criminele gedrag later continueren. Ze kunnen nog tot 'inkeer' worden gebracht. Algemeen wordt aangenomen dat een criminele carrière op latere leeftijd nauwelijks nog te stoppen valt. Preventief beleid voor adolescenten kan dus zinvol zijn, terwijl dat op latere leeftijd minder het geval is.

Om deze reden is de jeugdcriminaliteit ook van bijzonder belang met het oog op de minderhedenproblematiek. Jonge allochtonen zijn in de jeugdcriminaliteit namelijk oververtegenwoordigd (zie hierna) en grote aantallen jonge allochtone criminelen leiden op den duur tot grote aantallen niet in de maatschappij geïntegreerde volwassen allochtonen. Daarnaast zal een hoog niveau van allochtone jeugdcriminaliteit leiden tot stigmatisering van de gehele allochtone groep waartoe deze jongeren behoren. De integratie van alle allochtonen wordt zodoende bemoeilijkt (Leuw 1997).

Ook de overheid houdt zich steeds nadrukkelijker bezig met de jeugdcriminaliteit. In 2002 heeft zij het 'Actieprogramma Aanpak Jeugdcriminaliteit 2003-2006: Jeugd Terecht' opgesteld, in navolging van het veiligheidsprogramma 'Naar een veiliger samenleving', waarin aandacht voor de jeugd een speerpunt is. Doelstelling van het genoemde actieprogramma is het voorkomen van eerste delicten en het terugdringen van recidive. Er wordt speciale aandacht geschonken aan criminele jongeren onder de twaalf jaar, de zogenaamde 'twaalfminners', en aan allochtone criminele jongeren.

Er zijn de afgelopen jaren enkele landelijke onderzoeken naar criminaliteit onder jongeren uitgevoerd. Het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum (WODC) brengt de

¹ Drs. J. Broekhuizen en dr. F.M.H.M. Driessen, Bureau Driessen, Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek. Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Programma Politie en Wetenschap van de Politieacademie.

² www.cbs.nl

ontwikkeling in de jeugdcriminaliteit tussen 1980-2006 in kaart door middel van zelfrapportagegegevens (Kruissink en Essers 2004; Van der Laan 2006).³ Ook het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) publiceert zelfrapportagegegevens over de jaren 1990 tot 2002 (Wittebrood 2003). Er zijn ook politieregistraties van jongeren beschikbaar van 1992-2004 (Eggen e.a. 2003, www.wodc.nl).

Uit deze drie databronnen blijkt dat ontwikkeling van de totale jeugdcriminaliteit gedurende het laatste decennium niet eenduidig is. Uit de politiegegevens blijkt weliswaar dat het percentage jongeren dat verdacht is van een misdrijf tussen 1992 en 2004 is toegenomen van 0.4% naar 1.1%, maar uit de zelfrapportage-gegevens van het WODC komt geen toename naar voren⁴. Een deel van de toename van misdrijven in de politieregistratie kan wellicht verklaard worden door de toenemende aandacht van de politie, de verbetering van de registraties en een toename van de aangiftes. Wanneer naar de verschillende soorten delicten gekeken wordt, komt uit de zelfrapportage-gegevens van het SCP en het WODC en de politieregistraties naar voren dat het aantal geweldsmisdrijven en het aantal vernielingsdelicten door jongeren, het laatste decennium wel is toegenomen. De ontwikkeling van het aantal vermogensmisdrijven van jongeren is minder duidelijk. Uit de politiegegevens komt eerst een lichte afname naar voren (tot 2002) en dan weer een lichte stijging tot 2004. De zelfrapportagegegevens van het SCP laten een stabiel beeld zien, uit de gegevens van het WODC komt een afname van het aantal vermogensdelicten naar voren.

Zoals al eerder gezegd, heeft de verklaring van crimineel gedrag door jongeren extra aandacht gekregen in verband met de minderhedenproblematiek. Het verschil in crimineel gedrag tussen allochtone en autochtone jongeren is al vaak onderzocht (Essers e.a. 1988, IVR 1993, Junger e.a. 1998; 1990; 1991, Korte e.a. 1991, Van Hulst e.a. 1993, Werdmölder e.a. 1993, IVR 1994, Tabibian 1994, Sprinkhuizen e.a. 1996, IVR 1998, Kemper 1998, IVR 2000, Junger e.a. 2001, Gerris 2002, ISEO 2002, Blom e.a. 2005). Uit deze zeer gevarieerd uitgevoerde onderzoeken blijkt dat gemiddeld 4% van de autochtone jongeren crimineel actief is (range van 1.0-15%), terwijl jongeren uit verschillende etnische groeperingen vergeleken met autochtone jongeren vaker crimineel actief zijn. De Turkse jongeren zijn van de onderscheiden etnische groeperingen het minst sterk in de criminaliteit oververtegenwoordigd. Ten opzichte van autochtone jongeren zijn zij tussen de 0.6 en 2.9 en gemiddeld 1.6 keer vaker crimineel actief. De Turkse jongeren worden gevolgd door de Surinaamse jongeren, met een oververtegenwoordiging van gemiddeld 2.6. De Antilliaanse jeugd ontbreekt door haar geringe aantal vaak in onderzoek naar jeugdcriminaliteit in Nederland. Wanneer zij wel in het onderzoek betrokken zijn, bedraagt hun oververtegenwoordiging gemiddeld 4.1. De oververtegenwoordiging van Marokkaanse ten opzichte van de autochtone jongeren schommelt in de verschillende onderzoeken tussen de 2.0 en 6.6 en is gemiddeld 4.4 (zie een uitgebreid overzicht in Broekhuizen en Driessen 2006).

Uit het voorafgaande komt een lichte toename van twee soorten van jeugdcriminaliteit, namelijk het plegen van gewelds- en vernielingsdelicten, naar voren en een substantiële oververtegenwoordiging van allochtonen in deze criminaliteit. Uit een literatuurstudie (Driessen e.a. 2002) blijkt dat zeer veel verschillende theorieën (bijvoorbeeld cultuurtheorieën en de sociale controle theorie) ontwikkeld zijn om jeugdcriminaliteit en vaak ook meer specifiek de oververtegenwoordiging van allochtone jongeren in de criminaliteitscijfers te verklaren. Tevens blijkt uit deze studie dat er geen integratie plaatsvindt van deze diverse benaderingen. In de studie wordt een samenhangend beeld van de (allochtone) jeugdcriminaliteit geschetst in termen van de deelname aan sociale netwerken. Kort samengevat zijn volgens deze netwerktheoretische benadering de mensen met wie men omgaat doorslaggevend voor het al dan niet beginnen van een

³ 12-17 jarigen. De gegevens van het WODC zijn alleen op de autochtone jongeren gebaseerd, want de steekproef van allochtone jongeren is in 2001 niet a-select is getrokken, waardoor de data van de allochtone jongeren niet vergelijkbaar zijn tussen 2001 en 2005.

⁴ Gegevens over de ontwikkeling van de totale criminaliteit ontbreken bij het SCP (Wittebrood 2003).

criminele carrière. Als men veel omgaat met niet-criminele interactiepartners dan biedt dat bescherming tegen afglijden in criminaliteit. Als men veel omgaat met deviante of criminele jongeren dan houdt dat een groot risico in (Driessen e.a. 2002).

In deze bijdrage wordt nagegaan in hoeverre de sociale netwerken waaraan jongeren deelnemen inderdaad voor hen het risico bepalen om crimineel te worden en in hoeverre de culturele oriëntatie, de sociaal economische positie, de aanleg van de jongere of sociale controle door de ouders een verklaring bieden.

2. Theorieën

Van oudsher zijn er veel theorieën ontwikkeld om tot een verklaring voor crimineel gedrag te komen. Eén van de eerste opvattingen over crimineel gedrag, die rond 1900 opkwam, is dat criminaliteit een aangeboren afwijking en zodoende een gevolg van de aanleg is (Lombroso 1907). Deze verklaring voor criminaliteit kwam in de jaren 80 weer op de voorgrond, toen criminoloog Buikhuisen onderzoek wilde uitvoeren naar de biologische oorzaken van crimineel gedrag. Buikhuisen ondervond veel weerstand tegen zijn opvatting dat de wijze waarop iemand op stress reageert en het testosterongehalte van invloed zijn op crimineel gedrag (Buikhuisen 1979). Het afgelopen decennium is deze verklaring van crimineel gedrag opnieuw onder de aandacht gekomen. Het effect van persoonlijkheidsfactoren die niet tot het domein van de cognities gerekend kunnen worden, wordt momenteel onderzocht (Blackburn 1993; Prins 1999; Popma 2006), ditmaal zonder veel weerstand. Sommige fysiologische kenmerken (zoals een verlaagd activatieniveau) en psychopathologische kenmerken (zoals ADHD) leiden tot een verhoogde kans op crimineel gedrag. Uit onderzoek komt ook naar voren dat allochtone jongeren meer psychische problemen⁵ ervaren dan autochtone jongeren (Ter Bogt e.a. 2003, Janssen e.a. 2004). Een verklaring voor de oververtegenwoordiging van allochtone jongeren in de criminaliteit kan hieruit worden afgeleid, maar dit is nog niet uitgezocht.

In de jaren 80 wordt de oververtegenwoordiging van allochtone jongeren in de criminaliteit vaak geweten aan een soort 'optisch bedrog'. De oververtegenwoordiging werd afgedaan door te stellen dat deze neerkwam op onvolkomenheden in de gevolgde waarnemingsmethodes. Zo zou de politie selectief te werk gaan bij het stellen van opsporingsprioriteiten en burgers zouden eerder aangifte doen, wanneer de dader van een misdrijf allochtoon is. Uit recent onderzoek is gebleken dat allochtone jongeren inderdaad vaker worden opgepakt (Van Maanen 2007) en zwaarder worden gestraft (Komen 2006).

De oververtegenwoordiging wordt ook wel geweten aan de slechte sociale positie van de allochtone jongeren. Deels hangen de verschillen tussen allochtone en autochtone jongeren inderdaad samen met de lage sociaal economische positie van allochtonen, maar ook dit biedt geen afdoende verklaring (Junger e.a. 2001). Er zou daarnaast selectieve migratie zijn doordat bijvoorbeeld criminele jongeren door hun familie weg worden gestuurd omdat zij in de plaatselijke gesloten gemeenschap moeilijk te handhaven zijn. Of deze criminele jongeren zouden door hun reeds eerder gemigreerde vader opgehaald worden, omdat zij bij het achtergebleven gezin zonder vader niet meer te handhaven zijn. Deze veronderstelling is op de achtergrond geraakt toen na verloop van tijd de oververtegenwoordiging bijna uitsluitend op het conto geschreven moest worden van tweede en derde generatie allochtonen. Van selectieve migratie kan dan geen sprake meer zijn. Ten aanzien van Antilliaanse jongeren is deze opvatting echter nog steeds actueel.

Ook de rol van de ouders wordt naar voren gebracht om de criminaliteit van jongeren en de oververtegenwoordiging van allochtone jongeren in de criminaliteit te verklaren. Jongeren die ouders hebben die weinig sociale controle uitoefenen of een minder goede band (attachment)

⁵ Internaliseringsproblemen.

met de ouders hebben, vertonen meer deviant gedrag (Nye 1958, Hirschi 1969, Junger 1990, Rutenfrans en Terlouw 1994, Roelofs et al. 2006). Aangenomen wordt dat allochtone ouders minder controle uitoefenen op hun kinderen en een minder goede band met hun hebben, waardoor de allochtone jongeren oververtegenwoordigd zouden zijn in de criminaliteit.

In de media, maar ook in de literatuur (Sansone 1992, Bovenkerk 1992, Van Gemert 1998, Dagevos 2001), is het gebruikelijk daarnaast te wijzen op de rol van normen en waarden en van cultureel bepaalde opvattingen. Criminele jongeren zouden onvoldoende gesocialiseerd zijn en de heersende normen en waarden onvoldoende geïnternaliseerd hebben. Allochtone jongeren zouden, op basis van deze cultuurtheorieën, meer crimineel gedrag vertonen, doordat zij zich de westerse cultuur met de daarbij horende normen en waarden, niet goed eigen hebben gemaakt.

Deze meer gangbare verklaringen voor criminaliteit en voor de oververtegenwoordiging van allochtone jongeren in de criminaliteit komen in dit onderzoek uitvoerig aan de orde als alternatief voor de sociale netwerktheorie, het theoretische uitgangspunt dat centraal staat in dit onderzoek. Kort samengevat komt het netwerkperspectief op jeugdcriminaliteit op het volgende neer. Omgang met veel niet-criminele netwerkleiden (familie, buurt, school, vereniging, groepje) biedt enige bescherming tegen het risico crimineel te worden. Omgang met (proto-)criminelen (of met deviante jongeren) verhoogt de kans crimineel te worden sterk. De mensen met wie men omgaat worden als doorslaggevend beschouwd voor het al dan niet beginnen van een deviante en later criminele carrière. Weliswaar biedt veel omgang met niet-criminele interactiepartners bescherming, maar dit effect wordt verondersteld zwakker te zijn dan het effect van de omgang met proto-criminele elementen. Als men veel omgaat met deviante jongeren dan houdt dat een risico in. Ofwel omdat men met deze deviante jongeren langzaam in crimineel vaarwater terecht komt, ofwel omdat men via hen andere interactiepartners ontmoet, met wie criminele activiteiten ondernomen kunnen worden. De visie op jeugdcriminaliteit als een resultaat van socialisatieprocessen en informatieoverdracht in netwerken is tot stand gekomen in aansluiting op ontwikkelingen in de netwerktheorie (Haynie 2001, McAndrew 2000, Kleemans e.a. 1998, Völker en Driessen 2003).

Zoals eerder gesteld, wordt in dit paper nagegaan in hoeverre de sociale netwerken waaraan jongeren deelnemen voor hen het risico bepalen om crimineel te worden. Er wordt nagegaan of de sociale netwerken beter voldoen dan verklaringen, die gebaseerd zijn op de culturele oriëntatie, de sociaal economische positie, de aanleg van de jongere of sociale controle door de ouders. Bij de beschrijving van de belangrijkste variabelen in dit onderzoek (paragraaf 4), zal ook aandacht worden besteed aan verschillen in de verklarende variabelen tussen scholieren met een verschillende etniciteit.

3. Methode van onderzoek

In 2003 en 2004 zijn voor het onderzoek 36 basisscholen benaderd in de volgende deelgemeenten van Rotterdam: Delfshaven, Kralingen-Crooswijk, Noord, IJsselmonde, Pernis en Feyenoord. Deze deelgemeenten zijn geselecteerd naar aanleiding van hun gevarieerde aandeel allochtone inwoners.

Van de 36 benaderde scholen hebben er 25 meegewerkt aan het onderzoek (69.4%). Van deze 25 scholen zijn er 8 openbaar, 9 protestant christelijk, 5 katholiek en 3 islamitisch⁶. Van de scholieren op deze 25 scholen heeft 96% de vragenlijst ingevuld. 4% was op het moment van de enquête absent of kreeg geen toestemming van de ouders om mee te werken. In totaal hebben 681 scholieren van groep 8 van de basisschool de vragenlijst klassikaal ingevuld.

⁶ Eén van de scholen is een Daltonschool en ook twee speciale scholen voor basisonderwijs voor moeilijk lerende kinderen werden bereid gevonden te participeren in het onderzoek.

4. Operationalisering en beschrijving van de variabelen

Criminaliteit

De scholier is gevraagd op een lijst aan te kruisen of hij/zij 25 verschillende delicten het afgelopen jaar gepleegd heeft⁷. Ook is gevraagd hoe vaak hij het delict heeft gepleegd (1 keer, 2-3 keer of 4 keer of meer). De scholieren hebben in het afgelopen jaar gemiddeld 6.8 delicten gepleegd. 76% van de scholieren rapporteert tenminste één delict en 15% van alle 12-jarigen scholieren is wel eens met de politie in aanraking gekomen.

Er kunnen vier typen delicten onderscheiden worden: lichte delicten (spijbelen, zwart rijden, pesten, overig licht), vernielingsdelicten (OV vernielen, straat vernielen, brandje, fiets vernielen, auto vernielen, iets op school vernielen, ruit vernielen, iets anders vernielen), vermogensdelicten (winkeldiefstal, prijskaartjes wisselen, iets op school stelen, thuis geld stelen, inbreken, fiets stelen, iets anders stelen) en geweldsdelicten (vechten, ernstig in elkaar slaan, bedreigen met een wapen, overig geweld). De scholieren rapporteren in het afgelopen jaar gemiddeld 2.9 lichte, 1.6 vernielings-, 1.4 vermogens-, en 0.9 geweldsdelicten.

Op 12-jarige leeftijd blijken er weinig verschillen in de zelfgerapporteerde criminaliteit tussen scholieren van verschillende afkomst te zijn. Dit is opmerkelijk omdat in eerdere onderzoeken wel een oververtegenwoordiging van allochtone jongeren in de criminaliteit is gevonden. Er is daarom gekeken hoe eerlijk de scholieren over hun criminele gedrag zijn. Uit een directe vraag naar eerlijkheid en naar het aantal gerapporteerde onvoldoendes (in vergelijking met landelijke gegevens) komt naar voren dat allochtone jongeren de vragen waarschijnlijk eerlijk ingevuld hebben. In het vervolgonderzoek (tweede meting) zullen politieregistraties met de zelfrapportagegegevens vergeleken worden, zodat bepaald kan worden hoe eerlijk de scholieren zijn geweest.

Hulpbronnen

Er zijn in het onderzoek drie groepen van zogenaamde ‘hulpbronnen’ onderzocht, namelijk de sociaal economische positie van de scholier (arbeids- en opleidingspositie van de ouders en de woonsituatie), de aanleg van de scholier (intelligentie, sekse en de fysieke en psychische gesteldheid⁸) en zijn etniciteit. Etniciteit wordt als hulpbron gezien, omdat de Nederlandse etniciteit en het goed spreken van de Nederlands taal het gemakkelijker maken om een goede positie in de maatschappij te krijgen (bijvoorbeeld een stageplaats of baan). Afgaande op het geboorteland van de ouders is 31% van de onderzochte scholieren van Nederlandse afkomst, 14% Surinaams, 5% Antilliaans, 8% Kaapverdiaans, 15% Turks, 13% Marokkaans en 14% van de scholieren is van een andere afkomst.

Marokkaanse, Kaapverdiaanse, Antilliaanse en Turkse scholieren hebben een minder goede sociaal economische positie dan de andere scholieren. Turkse en Marokkaanse moeders zijn veel minder vaak actief op de arbeidsmarkt (38 en 32% tegen 63% allen), bij weinig Antilliaanse en Kaapverdiaanse scholieren wonen beide ouders thuis (28, 48 tegen 71% allen) en Kaapverdianen en Marokkanen wonen vaker in een minder goede buurt⁹ (32 en 30 tegen 23% allen). Antilliaanse scholieren scoren wat lager op de indicaties voor intelligentie dan de andere scholieren. Nederlandse en Surinaamse scholieren hebben vaker problemen met ADHD.

⁷ Deze lijst is aangepast overgenomen van het Scholierenonderzoek 1996 (Baerveldt e.a. 2000).

⁸ De psychische gesteldheid wordt gemeten door items van de Strenght and Difficulties Questionnaire (Goodman 1997).

⁹ Aan de hand van 6 stellingen als: ‘ik voel me in mijn buurt wel eens onveilig op straat’ en ‘in mijn buurt is er vuilnis of gebroken glas op de straten, voetpaden en tuinen’ is de aard van de woonbuurt geïnventariseerd.

Culturele oriëntatie

Om de culturele oriëntatie van de scholieren te bepalen, zijn zes verschillende dimensies onderzocht: de religieuze instelling van de scholier, zijn visie op sekserollen, zijn individualistische instelling, de mate van ethnocentrisme, de gerichtheid op collectieve goederen en de mate waarin de scholier respect heeft voor regels en gezag¹⁰.

Marokkaanse en Turkse scholieren verschillen in culturele oriëntatie het meest van de autochtone scholieren. Ze zijn meer gelovig en differentiëren meer tussen de seksen, zo vinden ze vaker dat de vrouw voor het huishouden en de man voor het geld verantwoordelijk is. Marokkaanse scholieren zijn verder ook meer ethnocentrisch ingesteld dan autochtone scholieren, zij hechten meer aan hun etnische groepering.

Band met de ouders

Er zijn vijf kenmerken van de relatie van de scholier met zijn of haar ouders in kaart gebracht: de controle die de ouders uitoefenen, de emotionele band met de ouders, de steun van de ouders, het gebruik van geweld door de ouders en de voorbeeldfunctie van de ouders¹¹.

De scholieren hebben enerzijds een hechte relatie met de ouders. Bijna alle scholieren hebben een goede emotionele band met de ouders en worden sterk door de ouders gecontroleerd. Anderzijds blijken sommigen scholieren bij thuiskomst uit school geen ouders aan te treffen (15%) en vindt er geregeld huiselijk geweld plaats. Bij 32% van de scholieren wordt er thuis wel eens iemand geslagen en ook 32% van de scholieren wordt zelf thuis wel eens geslagen. Vooral de Antilliaanse, Surinaamse en Kaapverdiaanse scholieren lijken een problematische relatie met hun ouders te hebben: er is vaak niemand thuis als ze uit school komen en er vindt vaak huiselijk geweld plaats. Bij de Kaapverdiaanse scholieren wordt zelfs de helft van de scholieren thuis geslagen. Tenslotte heeft 15% van de ouders wel eens contact met de politie gehad.

Sociale netwerken

Er zijn in dit onderzoek vijf netwerken van kinderen onderscheiden: kinderen uit de familie, van de vereniging, uit de buurt, van school en uit een groepje. Ook contacten buiten deze netwerken zijn in kaart gebracht door te vragen naar criminele contacten buiten deze vijf netwerken.

Er zijn drie indicaties voor de intensiteit van de deelname aan een netwerk gemeten: het aantal deelnemers aan het netwerk, de contactfrequentie met kinderen in de netwerken en de mate van steun die de scholieren van de kinderen uit de netwerken ontvangen¹². Ook zijn enkele kenmerken van de kinderen in de netwerken in kaart gebracht: etniciteit, leeftijd, middelengebruik, crimineel gedrag en politiecontacten.

De scholieren gaan met veel kinderen van de familie, uit de buurt, van school en in een zogenaamd 'groepje'. De scholieren gaan vooral frequent (3 keer per week of vaker) om met kinderen uit de buurt en uit het groepje. Scholieren ontvangen het meeste steun van kinderen uit de familie en van school. Vooral in vergelijking met de Marokkaanse scholieren gaan de Nederlandse scholieren minder intensief met kinderen uit de familie om.

De scholieren gaan voornamelijk om met kinderen van dezelfde etniciteit. Vooral Nederlandse scholieren gaan minder vaak met kinderen van andere afkomst om (58% heeft interetnisch contact), bij allochtone scholieren is dit veel vaker het geval (78 tot 89%). Bijna alle 12-jarige scholieren hebben in hun netwerken vooral kinderen van dezelfde leeftijd.

¹⁰ De items van deze schalen zijn deels overgenomen van Martens 2000, Dagevos 2001, Dagevos en Schellingerhout 2003, Op den Kamp 2002 en Harland e.a. 2005.

¹¹ Negatieve voorbeeldfunctie, geïndiceerd door politiecontacten van de ouders.

¹² De vragen naar steun zijn enigszins aangepast uit het Scholierenonderzoek 1996 overgenomen (Baerveldt 2000).

Tabel 1 Regressie verschillende netwerken op crimineel gedrag. N=675.

	kinderen uit/in/van de.....				
	familie	school	buurt	groepje	vereniging
	bèta	bèta	bèta	bèta	bèta
aantal kinderen contact		.03	.05	**.12	.04
contactfrequentie	*.08 ¹	**.12	.08	*.12	+.11
mate van steun	-.03	-.02	-.03	*-.09	**-.15
criminaliteit in het netwerk	** .39	** .39	** .40	** .46	** .22
verklaarde variantie (R ²)	15.8	16.4	18.2	26.9	5.5

+ p<.10 * p<.05 ** p<.01 ¹Eerste cijfer 'broer/zus', tweede cijfer 'neven/nichten'.

Er is veel deviantie in de netwerken van de scholieren. 44% van de scholieren heeft in tenminste één van de netwerken contact met kinderen die middelen gebruiken (roken, drinken, marihuana roken of op een gokkast spelen), 49% heeft in één of meerdere netwerken kinderen die criminele activiteiten ondernemen en 38% gaat in tenminste één netwerk om met kinderen die wel eens in aanraking met de politie zijn gekomen. Ook heeft 22% van de scholieren nog criminele contacten buiten de vijf netwerken van kinderen. Surinaamse en Kaapverdiaanse scholieren gaan in vergelijking met de andere scholieren vaker met criminele kinderen om, Nederlandse scholieren vaker met kinderen die middelen gebruiken.

5. Resultaten

Eerder is ter sprake gekomen dat er in dit onderzoek vijf netwerken van vriendjes zijn onderscheiden. Van een aantal kenmerken van deze netwerken wordt verwacht dat ze een effect op het criminele gedrag van de scholier hebben. Zo veronderstellen we dat scholieren die een hoge contactfrequentie hebben, met veel kinderen contact hebben en veel steun ervaren minder crimineel zijn. Indien de intensiteit van de contacten met deze kinderen hoger ligt, ervaren de scholieren meer bescherming tegen criminele invloeden. Van scholieren met veel criminaliteit in de netwerken, wordt verwacht dat ze meer crimineel gedrag vertonen. Per netwerk is nagegaan of deze kenmerken inderdaad het voorspelde effect hebben (tabel 1).

Criminaliteit in de netwerken blijkt inderdaad een zeer sterk positief effect te hebben op het criminele gedrag van de scholieren zelf. Ook de invloed van de mate van steun is zoals verwacht. Scholieren die meer steun krijgen van het groepje of van de vereniging, plegen minder delicten, maar dit effect treedt niet op bij de andere netwerken. De contactfrequentie en het aantal kinderen waarmee de scholier contact heeft, hebben echter een tegengesteld effect. Hoe hoger de contactfrequentie met broers/zussen, kinderen van school, het groepje en van de vereniging, des te meer delicten plegen de scholieren en met hoe meer kinderen uit een groepje de scholieren contact hebben, des te criminelier zijn de scholieren. Meer contact biedt dus geen bescherming tegen crimineel gedrag. Dit is te verklaren doordat de prevalentie van criminaliteit onder de Rotterdamse jeugd hoog ligt (76% van alle scholieren is crimineel actief). Meer contact met vriendjes/vriendinnetjes betekent in dit geval meer contact met criminele vriendjes/vriendinnetjes, waardoor meer contact dus tot meer criminaliteit leidt. Betere sociale integratie leidt op deze wijze tot meer criminaliteit.

Opvallend is dat kinderen in het groepje in vergelijking met de andere kinderen (zoals kinderen uit de familie en van school) meer invloed op het criminele gedrag van de scholier hebben. De kenmerken van de kinderen uit het groepje verklaren 27% van de criminaliteit van de

Tabel 2 Multivariate regressie netwerken, hulpbronnen, culturele oriëntatie, band met de ouders en normloosheid op crimineel gedrag. N=675.

	model 1	model 2
	criminaliteit	criminaliteit
	bèta	bèta
deviantie in de netwerken	** .50	** .43
hulpbronnen	** -.10	** -.12
culturele oriëntatie	** .11	.02
band met ouders	** -.13	** -.09
normloosheid	---	** .25
verklaarde variantie (R ²)	37.4	43.0

** p <.01

scholieren (tegen 15-18% bij het familie-, school- en buurtnetwerk). De kinderen van de vereniging spelen daarentegen nauwelijks een rol in het criminele gedrag van de scholier (verklaarde variantie 6%).

Vergelijking met andere determinanten van criminaliteit

Zoals eerder gesteld, is in dit onderzoek nagegaan in hoeverre de sociale netwerken waaraan jongeren deelnemen voor hen het risico bepalen om crimineel te worden, in vergelijking met de effecten van de culturele oriëntatie, de sociaal economische positie en de aanleg van de jongere en de controle door de ouders.

Om de verschillende verklaringen voor crimineel gedrag te vergelijken, zijn de verschillende indicatoren die tot één type verklaring gerekend kunnen worden¹³ samengenomen door middel van factoranalyses. Deze éénfactor-oplossingen worden in de verdere analyses als maat meegenomen.

De deviantie van de kinderen in de netwerken waarmee de scholieren omgaan (kinderen uit de familie, de buurt, van school, de vereniging en andere criminele contacten) blijken voor het grootste gedeelte het criminele gedrag van de scholier te bepalen (bèta-coëfficiënt .50; model 1 in tabel 2). Naarmate de scholier meer kinderen in zijn netwerken heeft die dingen doen die niet mogen¹⁴, des te groter is de kans dat de scholier zelf ook dingen doet die niet mogen. Andere verklaringen zijn niet irrelevant, er is sprake van significante effecten van de hulpbronnen, ouders en culturele oriëntatie, maar vergeleken met de effecten van de netwerken zijn deze effecten klein (coëfficiënten steeds <.14). In model 1 wordt 37% van de criminaliteit van de scholieren verklaard.

Er moet hier wel opgemerkt worden dat een causaal effect niet is aangetoond. Het is mogelijk dat bepaalde effecten andersom lopen dan wij nu veronderstellen. Zo is het mogelijk dat scholieren die crimineel gedrag vertonen, vrienden uitkiezen die bij hen passen en die dus ook crimineel zijn. Inmiddels heeft onder dezelfde 681 scholieren een tweede meting plaatsgevonden. Met deze meting komt er licht op dit causaliteitsvraagstuk. De resultaten van deze tweede meting worden op het moment verwerkt en binnen enkele maanden gerapporteerd.

In het tweede model (tabel 2) is de zogenaamde 'normloosheid' van de scholier aan het model toegevoegd. Deze variabele is in model 1 niet meegenomen, omdat dit de geneigdheid tot crimineel gedrag is, die logischerwijs erg dicht bij de daadwerkelijke criminaliteit ligt. De normloosheid is gemeten door items als: 'je mag best eens iets doen dat echt verboden is, als

¹³ Zoals psychische problemen, sekse en indicaties voor IQ tot de verklaring van criminaliteit door middel van het bezit van hulpbronnen horen.

¹⁴ Of die ander deviant gedrag vertonen, zoals roken, alcohol drinken en gokken.

je maar niet wordt opgepakt' en 'inbreken bij rijke mensen is niet zo erg'. De normloosheid blijkt inderdaad een sterk effect op het feitelijke criminele gedrag te hebben (bèta-coëfficiënt .25, model 2 tabel 2). Het effect van de deviantie in de netwerken neemt door de opname van normloosheid in het model iets af, maar oefent nog wel de meeste invloed uit (bèta .43). De invloed van culturele oriëntatie op criminaliteit is door deze toevoeging echter verdwenen. De normloosheid van de scholieren neemt dus alle variantie in crimineel gedrag die door de culturele oriëntatie van de scholieren verklaard wordt weg. Door de toevoeging van normloosheid wordt door het model 43% in plaats van 37% van de criminaliteit van de scholieren verklaard (model 2).

6. Conclusie

De sociale netwerken blijken boven verwachting in staat het criminele gedrag van twaalfjarige scholieren te verklaren. Het criminele gedrag van de scholieren wordt in belangrijke mate bepaald door de ontmoetingskansen van de jongeren met criminele vriendjes en vriendinnetjes in de verschillende sociale contexten waar de jongeren anderen tegenkomen, zoals de buurt, de school, het groepje, de familie en de vereniging. De meer gangbare verklaringen voor jeugdcriminaliteit hebben wel degelijk hun waarde, maar de verklaring die met deze theorieën van jeugdcriminaliteit gegeven kan worden is beperkter. Zo blijkt uit het onderzoek dat een betere band met de ouders en meer controle door de ouders tot minder criminaliteit leidt. Deze invloed is echter (veel) kleiner dan het effect van de sociale netwerken.

Verder zijn jongeren die meer normloos zijn, meer crimineel. 'Normen en waarden' doen er derhalve toe, maar ook het effect van dergelijke waarden is geringer dan het effect van de vrienden. Jongeren in een uitgesproken achterstandssituatie zijn criminel, maar ook dit effect is vrij zwak. Hetzelfde geldt voor het effect van de aanleg (ADHD, IQ). Er moet hierbij een voorbehoud gemaakt worden, aangezien er nog geen uitsluitsel gegeven kan worden over de causaliteit van deze verbanden.

Er zijn nog enkele andere opvallende bevindingen. Zo is het opmerkelijk dat er op twaalfjarige leeftijd nog geen verschil is in de mate van criminaliteit tussen de verschillende etnische groepen. Op andere fronten verschillen de jongeren van verschillende afkomst wel van elkaar. Zo hebben Marokkaanse, Kaapverdiaanse, Antilliaanse en Turkse scholieren een minder goede sociaal economische positie dan de andere scholieren en worden vooral de Kaapverdiaanse, Surinaamse en Antilliaanse scholieren vaak thuis geslagen. Er zijn ook verschillen in culturele oriëntatie, zo zijn vooral de Marokkaanse en Turkse scholieren sterker gelovig. Antilliaanse, Surinaamse en Kaapverdiaanse scholieren blijken tenslotte vaker een problematische relatie met hun ouders te hebben dan scholieren van andere afkomst.

Een andere opmerkelijke bevinding is dat de criminaliteit van de Rotterdamse jongeren zeer omvangrijk is. Criminaliteit lijkt een geïntegreerd deel uit te maken van het normale sociale leven van deze twaalfjarige jongeren.

7. Discussie

In deze bijdrage is een aantal eerste resultaten gepresenteerd van een onderzoek naar de effecten van sociale netwerken op crimineel gedrag. In vervolgstudies zal door de ontwikkelingen over een aantal jaar te bestuderen nagegaan worden in hoeverre er van causale verbanden gesproken kan worden. Ook zal nader worden onderzocht in hoeverre de rapportage van de scholieren over hun vriendjes door hun eigen gedrag gekleurd wordt. Met andere woorden, is het zo dat criminele jongeren meer criminele vrienden rapporteren dan zij feitelijk hebben.

Met de hier gepresenteerde resultaten lijkt het vooralsnog zeer aannemelijk dat de rol van de sociale netwerken van groot belang is. Dat lijkt voor de hand te liggen en deze bevinding is

in die zin niet opzienbarend. Wat nieuw is, is de enorm sterke invloed van vriendjes en vriendinnetjes. Algemeen wordt aangenomen dat de ouders, het milieu van herkomst en de normen en waarden van de scholier van groot belang zijn voor het deviante of criminele gedrag. Uit dit onderzoek blijkt nu dat de invloed van al deze factoren *samen* veel kleiner is dan het effect van de vrienden.

Men kan opmerken dat een verklaring van gedrag, die gebaseerd is op een verwijzing naar hetzelfde gedrag door anderen, in feite geen verklaring is. Het probleem wordt verschoven van het ene individu naar het volgende, in netwerktheoretische termen van ego naar alter. Dit lijkt een redelijk argument, maar wie deze positie betreft, gaat voorbij aan het feit dat de overdracht van een bepaald gedrag van alter op ego geenszins een automatisme is¹⁵. Bestudering van de voorwaarden waaronder deze overdracht van alter op ego plaatsvindt, zoals bijvoorbeeld het aantal criminele vrienden of de aard van hun criminaliteit, is zodoende een legitieme wetenschappelijke operatie.

Inzicht in de mechanismen van deze overdracht is dan ook relevant en heeft verstrekkende consequenties voor de politieke en justitiële aanpak van de jeugdcriminaliteit, die momenteel vaak voorbij gaat aan deze sociaal structurele determinanten.

Literatuur

- Baerveldt C, Vermande M, Van Rossem R (2000) Over vrienden die het ook doen: De kleine criminaliteit van scholieren en hun sociale netwerken. *Tijdschrift Sociale Wetenschappen*, 2000:43.
- Blom N, Oudhof J, Van Bijl R, Bakker BFM (2005). *Verdachten van criminaliteit. Allochtonen en autochtonen nader bekeken*. Den Haag: WODC.
- Broekhuizen J, Driessen FMHM (2006) *Van je vrienden moet je het hebben. Structurele en culturele determinanten van jeugdcriminaliteit*. Utrecht: Bureau Driessen.
- Bovenkerk (1992) *Hedendaags kwaad. Criminologische opstellen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Blackburn R (1993) *The psychology of criminal conduct. Theory, Research and Practice*. Canada: Wiley.
- Buikhuisen W (1979) *Kriminologie in biosociaal perspectief*. Deventer: Kluwer.
- Dagevos J (2001) *Perspectief op integratie; over de sociaal-culturele en structurele integratie van etnische minderheden in Nederland*. Den Haag: WRR.
- Driessen FMHM, Völker BGM, Op den Kamp HM, Roest AMC, Moolenaar RJM (2002) *Zeg me wie je vrienden zijn, allochtone jongeren en criminaliteit*. Zeist: Kerckebosch.
- Eggen ATHJ, Kruissink M, Van Panhuis P, Blom P (2003) Criminaliteit en opsporing. *Criminaliteit en rechtshandhaving 2001*. Den Haag: WODC.
- Essers AAM en Van der Laan PH (1988) *Jeugd en Justitie; contacten van strafrechtelijk minderjarigen met justitie in de arrondissementen Amsterdam en Haarlem in de periode 1 september 1986 tot en met 31 augustus 1987*. Den Haag: WODC.
- Gerris M (2002) *Criminaliteit onder Antilliaanse jongeren: 'criem de passage'? Preventiebeleid ten aanzien van allochtone jongeren in Nederland*. Universiteit Maastricht.
- Goodman R (1997) The Strengths and Difficulties Questionnaire: A Research Note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 38, 581-586.
- Haynie DL (2001) Delinquent Peers Revisited: Does Network Structure Matter? *American Journal of Sociology* 4:1013-57.
- Hirschi T (1969) *Causes of Delinquency*. Berkely: University of California Press.

¹⁵ Ook in de epidemiologie, de succesvolste van alle medische disciplines, ligt de nadruk op voorwaarden voor overdracht van ziekten, in plaats van op de individuele vatbaarheid.

- IVR, Interne VeiligheidsRapportage (1993, 1994, 1998, 2000) Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken.
- ISEO/COS (2002). *Minderhedenmonitor 2001*. Rotterdam: ISEO/COS.
- Janssen M, Verhulst F, Bengi-Arslan L, Nese E, Slater C, Crijnen A (2004) Comparison of self-reported emotional and behavioral problems in Turkish Immigrant, Dutch and Turkish adolescents. In: *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, Volume 39, number 2, february 2004 133-140.
- Junger M, Zeilstra M (1989) *Deviant gedrag en slachtofferschap onder jongens uit etnische minderheden I*. Arnhem: Gouda Quint.
- Junger M. (1990) *Delinquency and ethnicity: An investigation on social factors relating to delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch Boys*. Deventer-Boston: Kluwer law and taxation publishers.
- Junger M, Polder W (1991) *Achtergronden van delinquent gedrag onder jongens uit etnische minderheden II: Onderzoek en beleid*. Arnhem: Gouda Quint.
- Kemper E (1998) *Water in de thee. Een onderzoek naar criminaliteit van Turkse jongens in Deventer*. Politia Nova: Directie Politie van het ministerie van Binnenlandse Zaken.
- Kleemans ER, Van den Berg EAIM, Van der Bunt HG, Brouwers MMVM, Kouwenberg RF, Paulides G (eds. 1998) Georganiseerde Criminaliteit in Nederland. Rapportage op basis van de WODC-monitor. *Onderzoek en Beleid 173*. Den Haag: WODC, Ministerie van Justitie.
- Komen (2006) *Straatkwaad en jeugdcriminaliteit. Naar een algemene of een etnisch-specifieke aanpak?* Apeldoorn-Antwerpen: Het Spinhuis.
- Korte BEM, Van Sluis A (1991) Criminaliteit onder autochtone en allochtone jongeren in Den Haag. *Tijdschrift voor criminologie*, 33 (2).
- Kruissink M, Essers AAM (2004) *Zelfgerapporteerde jeugdcriminaliteit in de periode 1991-2001*. Den Haag: WODC.
- Leuw E (1997) *Criminaliteit en etnische minderheden: een criminologische analyse*. Den Haag: WODC.
- Lombroso C (1907) *Le crime: causes et remèdes*. Paris : Alcan.
- McAndrew D (2000) The Structural Analysis of Criminal Networks, pp51-94 in: Canter D, Alison L (eds., 1999) *The Social Psychology of Crime. Groups, Teams and Networks*. Dartmouth: Ashgate.
- Nye FI (1958) *Family Relationships and Delinquent Behavior*. New York: Wiley.
- Popma (2006) *Neurobiological factors of antisocial behavior in delinquent male adolescents*. Amsterdam.
- Prins H (1999) *Will they do it again? Risk assessment and management in criminal justice and psychiatry*. London: Routledge.
- Roelofs J, Meesters C, Huurne ter M, Bamelis L, Muris P (2006) On the links between attachment style, parental rearing behaviors, and internalizing and externalizing problems in non-clinical children. In: *Journal of Child and Family Studies*. Vol 15, nr. 3: 331-344.
- Rutenfrans CJC, Terlouw GJ (1994) *Delinquentie, sociale controle en 'life events' Eerste resultaten van een longitudinaal onderzoek*. Arnhem: Gouda Quint, WODC.
- Sansone L (1992) *Schitteren in de schaduw. Overlevingsstrategieën, subcultuur en etniciteit van Creoolse jongeren uit de lagere klassen 1981-1990*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Sprinkhuizen F, Van Oosterwijk CHM (1996) *Jeugdige delictplegers in de regio Haaglanden*. Den Haag: Politie Haaglanden.
- Tabibian N (1994) *Criminaliteit en Antilliaanse jongeren, feit en fictie*. Amsterdam: Het Amsterdams Bureau voor Onderzoek en Statistiek.
- Ter Bogt T, Van Dorsselaer S, Vollebergh W (2003) *Psychische gezondheid, risicogedrag en welbevinden van Nederlandse scholieren. HBSC-Nederland 2002. Health Behaviour in School-aged Children*. Trimbos-Instituut.

- Van der Laan AM, Van der Blom M (2006) *Jeugddelinquentie: risico's en bescherming; bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005*. Den Haag: WODC.
- Van Gemert (1998) *Ieder voor zich. Kansen, cultuur en criminaliteit van Marokkaanse jongens*. Amsterdam: Spinhuis.
- Van Hulst H, Bos J (1993) *Pan i rèspèt. Criminaliteit van geïmmigreerde Curaçaose jongeren*. Utrecht: Onderzoeksbureau OKU.
- Van Maanen H (2007) Misschien maken de autoriteiten allochtone jongeren wel criminel. In: *De Volkskrant*, 13-01-2007.
- Völker B, Driessen FMHM (2003) Delinquent gedrag, netwerken en sociaal kapitaal. Een netwerktheoretisch perspectief op criminaliteit van jongeren. *Tijdschrift voor Criminologie* 2003 (45) 271-285.
- Wermölder H, Meel P (1993) Jeugdige allochtonen en criminaliteit; een vergelijkend onderzoek onder Marokkaanse, Turkse, Surinaamse en Antilliaanse jongens. *Tijdschrift voor Criminologie* 35, 252-276.
- Wittebrood K (2003) Preventie en strafrechtelijke interventies ter voorkoming van jeugdcriminaliteit. *Rapportage Jeugd 2002*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.